

פרופ' אהרן שי: הייתי תומך נלהב של המודל הסיני. התפכחתי

גליה לביא | 24 באוגוסט, 2022

כינון היחסים בין ישראל לסין ב-1992 לא גרם לאקדמיה הישראלית לשנות מכיווני המחקר הקלאסיים בהם עסקה, ומחקרים חדשים בנושא סין לא עמדו בראש סדר העדיפויות שלה. למרות זאת, פרופ' אהרן שי, מוותיקי הסינולוגים בישראל, הקדיש לנושא ספרים רבים, ביניהם הספר "[סין וישראל: בין סינים ליהודים, בין בייג'ינג לירושלים](#)". כמי שגם הקים את החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב, ביקשנו לשוחח איתו על אודות תובנותיו לגבי קשרי ישראל-סין והתפתחות הידע בנושא סין באקדמיה הישראלית.¹ פרופ' שי מציין בחיוב את המהפכה שהתרחשה ביחסי ישראל-סין בשלושים השנים האחרונות, אך קובע שיש לנהלם בשום שכל ותוך מודעות ליחסיה ההיסטוריים והאסטרטגיים של ישראל עם ארצות הברית.

התעניינותו של פרופ' אהרן שי בסין, המדינה העצומה שבמזרח, החלה עוד בהיותו צעיר סוציאליסט במדינת ישראל בשנות ה-60. הוא ראה דרך אפשרית לניהול המדינה באמצעות רכיבים מסוימים מהמודל הסיני, שהתבסס על תיאוריות ובפרט המרקסיזם-לניניזם, אך היה גמיש והציע התאמות למדינות המעוניינות ליישם את הדוגמה הסינית, למשל בעזרת "מחשבת מאו". קווים משותפים נוספים בין סין לישראל של אותם ימים ראה ההיסטוריון שי ב"אמפתיה החלוצית", שהפגינו באפריקה שתי המדינות. לדבריו, בזמן שהיבשת השתחררה מעול הקולוניאליזם, גם סין וגם ישראל סיפקו לה סיוע חוץ באורח ידידותי ולא מתנשא-משאבים ללא הלוואות, ופעילות בשטח ולא ממרחק.

נוסף על עניינו בסין בהיבט של תיאוריות שלטוניות, שי מצא עניין רב גם ביחסי סין והיהודים, נושא שלדבריו טרם מוצה ובעיניו יש מקום להמשיך ולחקור אותו. למשל, יש להעמיק בסוגיית המקלט שניתן בסין, בעיקר בשאנגחאי, ליהודים נרדפים מאירופה. בדרך כלל ניתן הקרדיט על הסיוע לשלטונות הסיניים, ואולם הכרת המציאות במקום ובזמן הרלוונטיים עשוי להעניק את הבכורה לשלטונות היפניים דווקא. ככובשים, מבהיר שי, הם היו בעלי הבית בחלקיה הניכרים של סין - במזרח המדינה ובערים שבהן מצאו יהודים מקלט.

¹מאמר זה הוא חלק מסדרת מאמרים לציון 30 שנים לכינון היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לסין.

מחקרו המגוון של שי עסק בשורשי מלחמת העולם השנייה באסיה (מלחמת סין-יפן) ובנסיגת המערב ממזרח אסיה עם עליית הלאומיות בסין, בהודו ובדרום-מזרח היבשת, וכן בגורלן של חברות זרות בסין בעקבות כינונו של המשטר הקומוניסטי בה. לדבריו, הסינים רצו להחזיק בחבל בשני קצותיו: מחד גיסא ביקשו להמשיך וליהנות מתחומי פעילותן של חברות זרות, שלא היו מוכרים להם די, דוגמת תחבורה עירונית ותעשיות כימיות. מאידך גיסא, הם שאפו לפעול באופן עצמאי. כך, הם העבירו בדרך מתוחכמת חברות זרות לחזקתם, אך לא איפשרו למנהלים הזרים לצאת מהמדינה. מנהלים אלה אמורים היו לשמש מעין חונכים למנהלים ולעובדים הסינים שבאו אחריהם. לדבריו, בדרך כלל, בתהליכי משא ומתן ועימותים מסחריים הייתה יד הסינים על העליונה, וכך הותירו חברות לא מעט מנכסיהן מאחור. שי מוסיף בפליאה כיצד עשרות חברות זרות, ביניהן סימנס, טלפוניקה הספרדית, H&M, פולקסווגן, פז'ו וטיזנגרופ, נעתרות, אם לא נכנעות, לדרישות הממשל הסיני - ולו כדי להמשיך וליהנות מפעילותן שם. יתרה מכך, הוא מוסיף, חברות אלו מזדהות אמנם בעקיפין עם הביקורות לגבי מצב זכויות האדם בסין, ובה בעת ממשיכות להיות מעורבות בפעילות כלכלית בחבל שינג'יאנג.

כחלק מעניינו הרב בנושא, פרופ' שי בחן וניתח את גורלן של כמה חברות ישראליות שפעלו בסין ועמד על הסיבות להפסדיהן. לדבריו, בעוד שהיחסים הדיפלומטיים, שנחתמו בין המדינות ב-1992, הלכו והתהדקו, רבים מהעסקים הישראליים שניסו "לעשות עסקים עם סין" נכשלו כישלון חרוץ. זאת, משום שאנשי עסקים ישראלים ראו, ועדיין רואים, בשוק הסיני הזדמנות גדולה ופוטנציאל לרווח מהיר וקל, אך ראייתם היא לטווח קצר. ראייה זו גורמת להם להימנע מללמוד כראוי את השוק הסיני, את התרבות הסינית, את התפישות המקומיות, ואת הסיכונים הטמונים בקשר. כתוצאה מכך, הם מגיעים לסין עם ידע מוגבל מאוד ונכשלים בשל אי-הבנה של הצד הסיני ואופן פעולתו.

לאחרונה, עקב מגבלות קשות שנכפו בגין הקורונה, וכן בגלל שינויים שלטוניים בלתי-מעודדים בסין, שי מזהה נסיגה הדרגתית של חברות ומנהליות מסין, ואפילו מצטמצמת הקהילה הישראלית שקבעה שם את מגוריה. עם זאת, הסחר הדו-צדדי בין ישראל לסין ממשיך כשהיה, וכללית הוא נותר בלתי מאוזן: הייצוא הישראלי לסין אינו מצליח לעבור את היקף שליש הסחר. חברות הייטק בודדות, כאינטל למשל, מספקות את עיקר הייצוא הישראלי לסין, ודווקא בתחום השירותים, שבו ישראל מצטיינת, לא נראית פריצת דרך.

ביקשנו לבחון עם פרופ' שי, אשר הקים את החוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב, את קשרי ישראל-סין גם בהקשר האקדמי. כחוקר צעיר בשנות ה-70 מצא שי את האקדמיה כאירופוצנטרית מאוד, והעיסוק השיטתי בסין היה חסר. בהתחלה, ראשי האוניברסיטה בתל אביב לא נכנעו לניסיונות השכנוע שלו ולא ראו צורך בהקמת חוג במיוחד לנושא זה, מה גם שבאוניברסיטה העברית בירושלים כבר הנצו ניצנים לחוג כזה. אך ב-1995 הוחלט בכל זאת להקים חוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטת תל אביב. היו שסברו שהחוג לא יחזיק מעמד, אך בדיעבד, החוג התברר כהצלחה מסחררת ומהר מאוד הפך לגדול ביותר באוניברסיטה, עם

למעלה מ-700 תלמידים. הצלחת החוג סייעה גם לשלב לימודי סינית וההיסטוריה של סין בבתי ספר תיכוניים, ובכלל זאת לפיתוח בחינות בגרות בנושאים אלה.

הממשל בסין ראה בהקמת החוג בתל אביב פוטנציאל להקמת "מכון קונפוציוס", שעד אז טרם הוקם בארץ. פנייה בנושא זה הגיעה לשי, בתפקידו כראש החוג, אך לדבריו, הוא סירב לחתום על החוזה במתכונת שהוצעה על ידי הסינים ודרש להכניס בו שינויים מאזנים, שישרטטו את הגבולות בין המכון החדש לאוניברסיטה. לפי התנאים שסוכמו, "מכון קונפוציוס" נועד לקדם את לימודי השפה הסינית בקרב הקהל הרחב, אך לימודי שפה במסגרת האקדמית, בחוג, ייעשו על פי קריטריונים אוניברסיטאים בנפרד, עם מורים וספרים שונים מאלו של המכון. מגבלה זו ומגבלות נוספות בלמו, לדבריו, את האפשרות להשפעה של "מכון קונפוציוס" על אופי הלימודים האקדמיים והמחקרים שמתקיימים בחוג.

קיומו של המכון הסיני באוניברסיטה דרש עירנות וניהול עדין במספר אירועים. למשל, מספר שי, הרשויות בסין ביקשו ממנו לשנות את מעמדו של הסגן הסיני של מנהל המכון, ומשסירב, הם עצרו את התקציבים. לאחר שנה שבמהלכה הוא סירב להיעתר לדרישה, חזרו בהם הסינים ואף הגדילו את תקציב המכון. במקרה אחר, ניהול האירוע היה פחות טוב: מספר סטודנטים תומכי הפאלון-גונג² קיימו בספריה המרכזית של האוניברסיטה תערוכה בנושא פעילות הארגון. לאחר שנציג השגרירות הסינית דרש להסיר את התערוכה הורה דיקן הסטודנטים להסירה, אך לא בתגובה לדרישת הסינים, אלא משום שהיא כללה לדעתו מיצגים ויזואליים קשים לצפייה ואלה לא זכו לאישורו. העניין הוכרע לבסוף בבית המשפט, שקבע כי הייתה כאן התערבות של השגרירות, וניתנה הוראה להשיב את התערוכה לתצוגה.

עם השנים עבר שי כברת דרך ארוכה בהבנתו את המעצמה הסינית וביחסו כלפיה. כסוציאליסט נלהב, שראה בחיוב את מערכת השלטון הסינית ואף סבר שניתן לאמץ בישראל רכיבים מסויימים ממנה, ציננו מעט התפתחויות שונות בסין את התלהבותו והציגו בפניו את פניה האחרים של היישות הסינית. כיום הוא מפוכח יותר וסבור כי יש לעמוד על המשמר ולעצור כמה מיוזמותיה של סין, שאינן עולות בקנה אחד עם עקרונותיה של האקדמיה והמדינה. הוא מספר בגאווה על אודות שני ביקוריו הבלתי רשמיים של הדלאי לאמה בקמפוס אוניברסיטת תל אביב, למרות מחאת השגרירות הסינית שהופנתה אליו. עובדה זו, כרבות אחרות, מצביעה לדעתו על אחריותה ועצמאותה של המערכת האוניברסיטאית בתל אביב.

כדי לפעול נכון עם סין, בין שמדובר בפעילות עסקית, אקדמית או כל פעילות אחרת, יש ראשית להבין את סין, את ההיסטוריה שלה ואת דרכי החשיבה של העם הסיני ומנהיגיו. שי סבור שבהיבטים האקדמיים, רמת הידע שנצבר היא טובה, אם כי עדיין אינה מספקת ויידרשו זמן ומשאבים נוספים כדי להגיע להיקף ועומק הידע בנושא סין, כפי שיש לנו על מדינות המערב

² תנועה שבבסיסה עומדת שיטת תרגול צ'י-גונג. התנועה צברה חברים רבים בסין ובכך הפכה לאיום על השלטון הקומוניסטי, שהגדיר אותה כארגון פוליטי והוציאה אל מחוץ לחוק.

ותרבותן. הוא מציין אמנם ועל דרך החיוב, כי סטודנטים שלמדו בחוג ללימודי מזרח אסיה נמצאים כיום במשרדי הממשלה השונים, בשגרירויות, באקדמיה ובמגזר הפרטי. אך למרות הידע שנצבר והנוכחות של אנשים בעלי הבנה טובה על סין בתפקידים מובילים במשק, עדיין קיים פער ביישום ההגנות הנדרשות מפני הסיכונים שבקשר עם סין. כך למשל, אין בישראל פיקוח מקיף על ההשקעות הסיניות במגזר הפרטי, מה שעלול להוביל לדליפת ידע לא רצויה לסין. בדומה, גם באקדמיה מתקיימים מחקרים משותפים עם חוקרים מסין, כנסים משותפים ופעילויות נוספות, ואף שפעילות זו מבורכת, יש להבין גם את מגבלותיה.

פרופ' שי סבור שסין תמשיך לנסות לחדור לישראל במגוון תחומים, רצויים יותר או פחות. העברת השגרירות הסינית למתחם השגרירות החדש, המוקם ברמת החייל בתל אביב, תאפשר התייעלות של פעולותיה. מהצד הישראלי, שי מודאג מנטיית הישראלים להתחבב על בני שיחם-תכונה שגורמת להם לעיתים למסור יותר מדי ידע מקצועי. בנוסף, שי מעריך שהאמריקאים צפויים להיות פעילים יותר בקשר לצמצום פוטנציאל העברת הידע מישראל לסין. אך בסך הכל, פרופ' שי מציין בחיוב את המהפכה שהתרחשה ביחסי ישראל-סין בשלושים השנים האחרונות, אך קובע שיש לנהלם בשום שכל ותוך מודעות ליחסיה ההיסטוריים והאסטרטגיים של ישראל עם ארצות הברית.